

STUDIUL MATERIALULUI OSTEOLGIC DESCOPERIT ÎN DOUĂ AȘEZĂRI SUBCARPATICE DATÎND DIN SEC. V—VII E.N. : DAVIDENI (JUD. NEAMȚ) ȘI ȘTEFAN CEL MARE (JUD. BACĂU).

SERGIU HAIMOVICI

INTRODUCERE

Cu privire la populația străveche românească din zona subcarpatică a Moldovei există deocamdată relativ puține date. Săpăturile arheologice din ultima vreme vin să întregească caracteristicile social economice ale acesteia, studiul faunei contribuind și el, într-o măsură importantă la acest lucru. Astfel noi am prelucrat materialul osteologic dintr-o serie de stațiuni din această zonă, sau regiunea adiacentă ei și anume din din așezările de la Mălești și Vărărie din sec. VI-IX e.n. de la Izvoare-Bahna tot din sec. VI-IX e.n., de la Udești din sec. VII e.n., cît și din stațiunea de la Lozna-Străteni (sec. VII-VIII e.n.), ceva mai îndepărtată de zona subcarpatică¹. În lucrarea de față ne vom opri asupra resturilor faunistice găsite în urma săpăturilor executate în așezările de la Davideni și Ștefan cel Mare de către arheologul I. Mitrea², căruia îi mulțumim pentru amabilitatea de a ne fi dat pentru studiu respectivul material.

Resturile osoase provenite din cele două așezări nu sînt deloc numeroase dar au avantajul că provin din locuințe, deci din complexe închise, care au putut fi foarte bine datate, încît se exclude prezența unui material amestecat. Noi vom studia resturile faunistice mai întîi pe complexe, în cadrul celor două stațiuni arheologice, vom face apoi o prezentare a fiecăreia dintre speciile de animale, descoperite, iar în final, vom prezenta datele cu privire la caracteristicile socio-economice ale populației omenești din cele două așezări așa cum reies ele din prelucrarea materialului osteologic avut la dispoziție.

STUDIUL RESTURILOR DE FAUNĂ PE COMPLEXE

În așezarea de la *Davideni* au fost săpate în 1986 două locuințe și anume locuința cu nr. 25 datată sec. V-VI e.n. și locuința 26 din sec. VI e.n.

¹ Pentru studiul materialului osteologic din aceste așezări vezi lucrările : S. Haimovici, în *Memoria Antiquitatis*, sub tipar ; idem, în *Carpica*, XVI, 1984, p. 95-99 ; idem, în *Suceava — Anuarul Muzeului Județean*, IX, 1982, p. 447-504, idem, în *Hierasus*, sub tipar.

² Pentru probleme arheologice referitoare la cele două așezări vezi I. Mitrea, *Memoria Antiquitatis* VI—VIII, (1974—1976), 1981, p. 65-89 ; idem *Carpica*, XII, 1980, p. 135-136 ; idem *Symposia thracologica*, IV, 1986, p. 121-122 și în prezentul volum p. 220 și urm.

Locuința 25. Resturile osoase provin de la păsări și mamifere.

Găina domestică este reprezentată printr-un singur rest, un tarso-metatars provenit de la un mascul a cărui pinten este rupt.

În ceea ce privește mamiferele, fragmentele osoase cele mai abundente provin de la taurine de la care avem 20 resturi, care ar aparține la opt indivizi, dintre care unul, după dinți, apare abia matur. Este interesant de semnalat că s-au găsit opt astragale, toate provenite de la membrul stîng și de mărimi diferite, arătînd prezența deci a opt indivizi; nu putem cunoaște scopul pentru care au fost adunate la un loc aceste oase, dar menționăm că nici unul dintre ele nu prezintă urme de prelucrare. Pe locul al doilea se plasează porcinele cu opt resturi, aparținînd la doi indivizi, dintre care unul este în jur de 24 luni. De la ovicaprine provine un singur rest, un fragment de coastă.

Locuința 26 conține numai resturi de mamifere printre care s-a pus în evidență și o specie sălbatică : cerbul.

Frecvența cea mai înaltă o au de asemenea taurinele cu șapte resturi care aparțin la cel mult doi indivizi probabil ambii maturi. Porcinele prezintă un singur rest osos, un fragment de craniu cu cea mai mare probabilitate aparținînd unui tînăr, ovicaprinele două fragmente, iar calul un singur rest, reprezentat printr-un fragment cu epifiza inferioară a tibiei. Cerbul are șase resturi și anume patru fragmente nesemnificative de coarne și două resturi de metapodale, care ar putea aparține la unul sau chiar la doi indivizi.

În așezarea de la *Ștefan cel Mare* numărul de locuințe cu material faunistic este de patru și, în general, materialul osos găsit în ele mai abundent și mai variat.

Locuința 3, sec. VI-VII. Resturile, relativ numeroase aparțin în totalitatea lor mamiferelor domestice.

Pe primul loc se plasează taurinele cu un număr de 17 fragmente osoase aparținînd la cel puțin trei indivizi, unul dintre ei fiind abia adult (M_3 este pe cale de a ajunge la nivel), iar ceilalți doi cu cea mai mare probabilitate maturi. Porcinele au doar trei resturi care ar aparține toate unui individ mascul (după un dinte canin), care este pe cale de a deveni adult, iar ovicaprinele doar un singur fragment de mandibulă provenit de la un individ tînăr (M_2 abia ieșind). Calul prezintă două resturi, remarcîndu-se un metatars întreg, ambele aparținînd probabil aceluiași individ.

Locuința 4, sec. V-VII, are resturi osoase numeroase care aparțin în totalitate mamiferelor, fiind prezentate pe lingă speciile domestice și una sălbatică mistrețul.

Pe primul loc se plasează taurinele cu un număr de 19 fragmente care ar aparține la patru indivizi, dintre care unul abia adult, iar ceilalți, aproape sigur, deacum maturi. Remarcăm un metacarp care a putut fi întregit, provenind de la un exemplar femel și un fragment cu epifiza inferioară a metacarpului, masiv, aparținînd probabil unui mascul. Urmează porcinele cu 11 resturi foarte fragmentare care ar aparține la un număr de aproximativ cinci indivizi dintre care, după caracteristicile lui M_3 , doi sînt maturi, doi abia adulți și unul subadult. Ovi-

caprinele au șapte resturi provenite de la doi indivizi, unul dintre ei tânăr de circa un an. Se remarcă un corn de *Capră* femel. Calul este reprezentat doar printr-un omoplat fragmentar aparținând unui individ cel mult adult. A fost găsit și un fragment mic de mandibulă de ciine, provenind de la un exemplar relativ masiv, singurul rest osos în materialul studiat, aparținând acestei specii. Mistrețul este reprezentat printr-un fragment de canin inferior, provenind precis de la un mascul, cât și printr-un rest de humerus, ușor ars, care ar aparține aceluiași individ, sau poate altuia, în acest caz unei femele.

Locuința 6, sec. V-VII, prezintă un număr mic de resturi toate aparținând mamiferelor; în afară de speciile domestice există și un fragment osos de mistreț.

Taurinele au doar patru resturi care ar aparține însă la doi indivizi dintre care unul cu mare probabilitate încă neadult; se remarcă un fragment foarte mic de corn care este nesemnificativ din punct de vedere morfologic. Porcinele prezintă două resturi, două fragmente de cubitus de dimensiuni diferite, unul probabil provenind de la un tânăr, iar altul de la un individ cel puțin adult. Ovicaprinelor le aparțin un mic fragment din diafaza unui radius. Mistrețul are un cubitus fragmentar, care a putut fi măsurat.

Locuința 7, sec. V-VII. Numărul de resturi de 23, relativ abundent, aparține în totalitate mamiferelor domestice.

Frecvența cea mai înaltă o au taurinele cu 13 fragmente; ele ar aparține la trei indivizi dintre care doi maturi (după dentiție unul cam de 5—7 ani) și unul abia adult. Urmează ovicaprinele care au șase resturi, provenind de la doi indivizi, unul dintre ei probabil neadult și la urmă se plasează porcinele cu doar patru fragmente care corespund însă la doi indivizi unul tânăr și altul abia adult.

CARACTERISTICILE SPECIILOR GĂSITE ÎN CELE DOUĂ AȘEZĂRI

Din descrierea sumară a materialului osteologic provenit din cele șase locuințe se constată că au fost puse în evidență o specie de păsări — *Gallus domesticus* (găina domestică) — mamiferele domestice comune: *Bos taurus* (taurinele), *Sus scorfa domesticus* (porcinele), *Capra hircus* și probabil *Ovis aries* (ovicaprinele), *Equus caballus* (calul) și *Canis familiaris* (ciinele), cât și două specii de mamifere sălbatice — *Cervus elaphus* (cerbul) și *Sus scorfa ferus* (mistrețul). Cu toate că nu avem decât destul de puține resturi, cele mai multe cu totul nesemnificative, se pot evidenția cel puțin unele caracteristici ale speciilor sus menționate, considerând caracterele somatoscopice și biometrice.

PĂSĂRILE

Așa cum se poate constata doar găina domestică a fost găsită și anume în materialul faunistic de la Davideni. Ea este reprezentată numai printr-un singur rest, un tarsometatars de mascul a cărui lungime este de

79 mm (pintenul s-a rupt). Mărimea aceasta arată o găină domestică de talie mică, gracilă, cu dimorfismul sexual destul de șters așa cum apare ea și în celelalte stațiuni studiate de noi (Udești, Lozna, Mălești, Vărărie), cât și în așezările feudale timpurii din Europa centrală.

MAMIFERELE DOMESTICE

Taurinele. Această specie are cantitatea cea mai mare de material atît ca număr de fragmente cît și ca indivizi prezumați. Nu se poate da nici o caracteristică tipologică, întru-cît lipsesc părți semnificative de craniu și coroane. Biometric însă se poate constata că resturile se încadrează ca dimensiuni, la așa zisul tip *brachyceros*, caracteristic de asemenea pentru celelalte stațiuni menționate de noi, a căror faună a fost studiată, cît și, în general, pentru epoca respectivă, în Europa centrală și estetică³. Înălțimea la greabăn calculată după un metacarp de femelă este și ea semnificativă în această privință fiind de 106,5 cm, arătînd prezența unor vite de talie mică, gracila, doar cu una două excepții (vezi metacarpul cu lungimea epifizei inferioare de 68 mm).

Măsurători executate pe resturi de taurine (în mm)

	nr.	V.r	M.
Mandibulă			
Lung. dinți jugali	3	126-141	135,00
Lung. molari	3	81-85	83,66
Lung. M ₃	3	33-35	34,00
Omoplat			
Lung. cap artic	1	60	
Lung. supr. artic.	1	53	
Radius			
Lărg. epif. super.	1	75	
Lărg. supr. artic super.	1	69	
Tibia			
Lărg. epif. infer.	3	51-60	54,66
Astragal			
Lung. max.	11	49-66	59,30
Lărg. trocleii infer.	10	33-40	37,20
Metacarp			
Lărg. epif. super.	2	50 ; 52	
Lărg. epif. infer.	1	68	

³ Vezi datele din lucrările de la nota 1 cît și S. Bökönyi, *History of domestic mammals in central and eastern Europe*, Budapesta, 1974, p. 134-139.

Metacarp întreg	
Lungimea	178
Lărg. epif. super.	50
Lărg. epif. infer.	52
Lărg. minimă diafiză	25
Sex	femel
Înălțimea la greabăn	1064,44

Cu toate că numărul de maxilare cu dinți după care s-a putut stabili destul de exact vârsta de sacrificare este cu totul neîndestulător totuși, pe baza acestora, cât și pe alte criterii, mai cu seamă închiderea discului de creștere la metafizele oaselor lungi, s-a putut stabili faptul că sacrificarea vitelor se făcea cu precădere mult după atingerea maturității, fără însă să se aștepte îmbătrânirea lor, deci în perioada optimului de exploatare economică. Apare de asemenea evident, mai ales considerînd dimensiunile oaselor, că în cadrul cirezilor predominau femelele. Toate acestea arată că taurinele erau ținute cu precădere pentru scopuri utilitare (mai cu seamă ca producătoare de lapte) și abia în mod secundar ele deveneau producătoare de carne.

Porcinele se situează pe locul al doilea între speciile de mamifere domestice. Nici pentru ele, dată fiind fragmentarea avansată a materialului osos, nu se poate aduce vreo precizare privitoare la caracteristicile tipologice. Putem spune însă că porcul din așezările de la Davideni și Ștefan cel Mare pare a fi de tip primitiv, oarecum masiv, dar cu dimorfismul sexului relativ șters, asemănător astfel cu cel găsit în celelalte stațiuni, din aceeași epocă, a căror faună a fost cercetată de noi ⁴.

Măsurători executate pe resturi de porcine (în mm)

	nr.	var.	M.
M ³			
Lungime	1	31	
M ₃			
Lungime	3	33-35	33,66
Omoplat			
Lung. cap artic	1	34	
Lung. supr. artic	1	29	
Radius			
Lărg. epif. super.	2	24 ; 28	
Coxal			
Diam. acetab.	1	30	
Tibia			
Lărg. epif. infer.	2	26 ; 30	

⁴ Vezi datele din lucrările de la nota 1.

Considerînd vîrsta de sacrificare a indivizilor apare net faptul că aceștia erau tăiați mai ales după ce deveneau adulți și într-o oarecare măsură chiar după ajungerea la maturitate (atunci cînd dentiția definitivă era completă și începea erodarea ei). Acest fapt care apare la prima vedere ieșit din comun pentru un animal crescut exclusiv ca producător de carne, se explică prin aceea că tipul respectiv de porc aparținea probabil grupului cu creștere înceată, cu atingerea tardivă a posibilităților de reproducere, încît talia optimă pentru sacrificare era obținută probabil abia la maturitate; acest fenomen arată încă odată caracterul primitiv al tipului de porc crescut de locuitorii celor două așezări.

Dat fiind faptul că talia porcinelor este cu mult mai mică decît a taurinelor și totodată că frecvența acestora din urmă era evident mai înaltă, în materialul studiat de noi, se poate conchide fără tăgadă că cornutele mari și nu porcinele reprezentau specia cea mai importantă ca furnizoare de carne.

Ovicaprinele au resturi și mai puține decît porcinele, acestea fiind totodată foarte fragmentare încît doar o epifiză inferioară a tibiei a putut fi măsurată, ea avînd lărgimea de 25 mm. S-a putut evidenția genul *Capra*, după un corn aparținînd unui exemplar femel, dar genul *Ovis* nu a fost pus în evidență decît cu o oarecare doză de probabilitate, neexistînd suficiente fragmente osoase pe care să se poată da o diagnoză generică diferențială sigură. Privitor la caracteristicile morfo-somatoscopice și dimensionale ale ovicaprinelor nu putem da nici o precizare.

Cu privire la vîrsta de sacrificare, aproape că ne este imposibil, să aducem date sigure, dar pare că ea se făcea cu precădere după ce indivizii atingeau maturitatea, deci ovicaprinele erau ținute mai întîi pentru scopuri utilitare. Cantitativ, carnea cornutelor mici, avea o pondere destul de joasă în acoperirea necesităților de proteine animale, considerînd nu numai frecvența lor dar și raportul dintre talia ovicaprinelor, porcinelor și taurinelor.

Calul. Această specie de talie mare prezintă un număr mic de resturi; totodată ele apar destul de fragmentare. S-au putut executa unele măsurători, iar pe baza unui metatars întreg, s-a stabilit înălțimea la greabăn, cît și indicele de gracilitate. Se constată existența unui cal relativ înalt pentru acele vremuri și totodată cu extremitățile subțiri, încît el apare ca un tip bun pentru practicarea călăriei. Nu credem însă că existau rase deosebite de cai, de călărie și de tracțiune, ci mai degrabă aceeași indivizi serveau pentru mai multe funcționalități.

Măsurători executate pe resturi de cal (în mm).

Omoplat	Metatars
Lung. cap artic 79	Lung. maximă 270
Lung. supr. artic 57	Lung. externă (K) 264
Lărg. min. gît 62	Lărg. epif. super. 50
Tibia	Lărg. epif. infer. 49
Lărg. epif. infer. 70 ; 75	Lărg. min. diafiză 32
Lărg. supr. artic infer. 54 ; 62	Indice gracilitate 11,85
	Înălț. la greabăn 1407,1

Cu privire la vîrsta de sacrificare putem doar preciza că există și resturi provenite de la un adult. Acest fapt, cît și fragmentarea oaselor, asemănătoare cu cea de la celelate specii, ne-ar face să conchidem că se folosea pentru alimentație și calul ; avînd în vedere talia specifică, ponderea sa ca furnizor de carne nu era totuși neglijabilă.

Cîinele. Așa cum am arătat el este reprezentat doar printr-un rest, după care putem spune că individul de la care provine era masiv, de talie relativ mare.

MAMIFERELE SĂLBATICE

Cerbul are resturi foarte fragmentare încît nu putem da nici o precizare cu privire la talie, tip și vîrstă de sacrificare.

Mistrețul prezintă trei fragmente : un dinte canin de mascul un humerus, a cărui epifiză inferioară, deși este ușor deteriorată a putut fi măsurată, avînd lărgimea suprafeței articulare de (36) mm și un fragment de cubitus, cu suprafața de articulare de 27 mm. Se constată că specia nu era excesiv de masivă, mai ales dacă considerăm că dintele canin și humerusul aparțineau aceluiași individ.

UNELE CONSIDERENTE PRIVIND CARACTERISTICILE SOCIO-ECONOMICE ALE POPULAȚIEI UMANE DIN CELE DOUĂ AȘEZĂRI

Conform cu datele rezultate din capitolele anterioare cît și din parcurgerea tabelului cu frecvența speciilor de mamifere determinate în cadrul materialului osteologic studiat, aici alăturat, se pot face unele precizări cu privire la caracteristicile socio-economice ale populației străvechi românești din așezările de la Davideni și Ștefan cel Mare.

TABELUL

cu frecvența sumată pe cele două stațiuni (în fragmente și indivizi)
a speciilor de mamifere

Specia	Fragmente		Indivizi	
	Nr. abs.	%	Nr. abs.	%
<i>Bos taurus</i>	80	57,98	22	45,84
<i>Sus scrofa domestica</i>	28	20,28	12	25,00
Ovicaprinae (<i>Ovis</i> et <i>Capra</i>)	16	11,60	7	14,59
<i>Equus caballus</i>	4	2,90	3	6,25
<i>Canis familiaris</i>	1	0,73	1	2,08
<i>Sus scrofa ferus</i>	3	2,17	2	4,16
<i>Cervus elaphus</i>	6	4,34	1	2,08
	138		48	

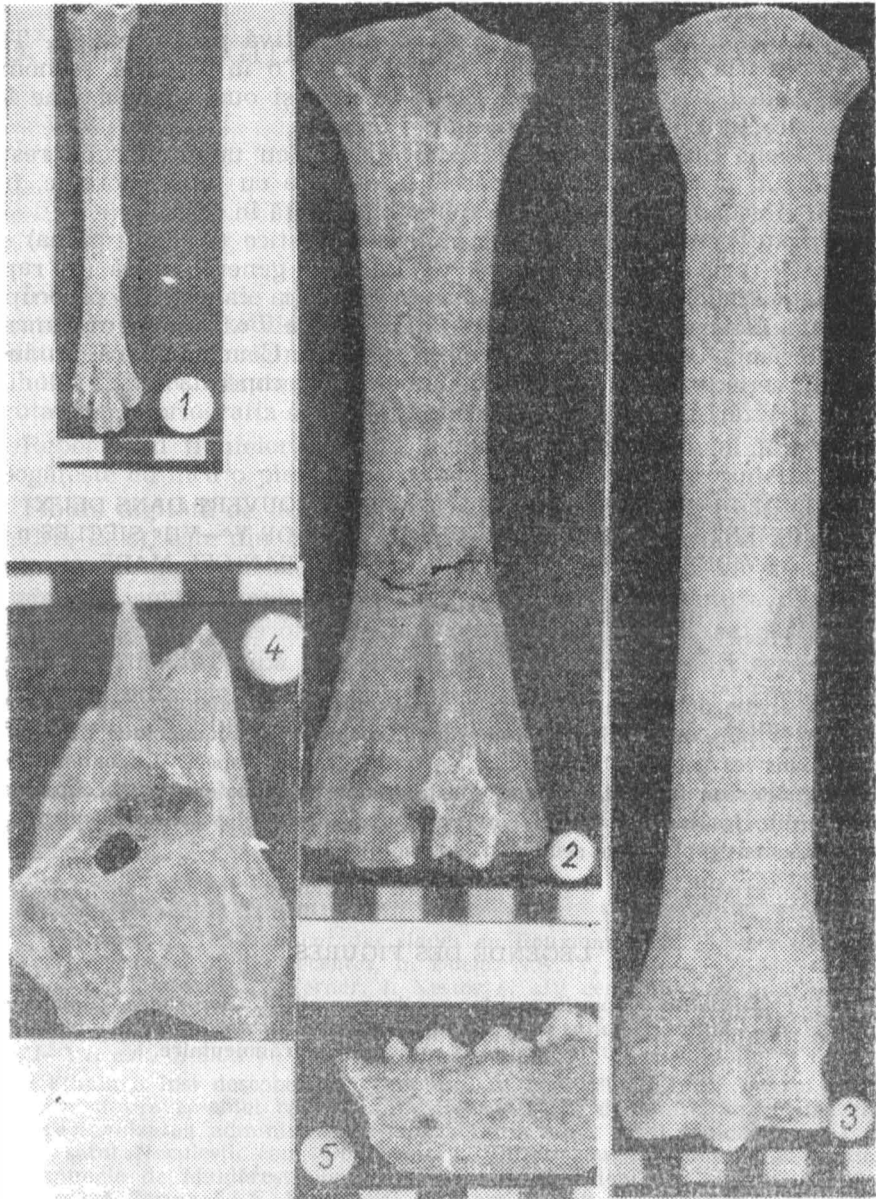
Creșterea animalelor reprezintă o ocupație de prim ordin (cu privire la agricultură noi nu putem da nici o relație și astfel să indicăm ponderea economică a acesteia), probabil ea fiind chiar preponderentă.

Pe locul prim se clasează taurinele dat fiind atât frecvența lor înaltă dar și talia mare a acestei specii. Ele erau folosite mai întâi pentru scopuri utilitare, dar și prin sacrificare aveau ponderea cea mai înaltă în asigurarea necesarului de carne (trebuie totodată considerată și contribuția adusă de laptele de vacă și de derivatele sale în acoperirea necesităților de proteine animale, întrucât femelele erau preponderente în cadrul cirezilor de adulți și maturi).

Porcinele se găsesc pe locul al doilea în cele două așezări (dealtfel, având în vedere talia lor specifică, în urma taurinelor chiar și în acele stațiuni: Vărărie, Udești, Lozna, unde ele întrec ușor cornutele mari prin frecvența absolută) arătând că aveau un rol secundar în asigurarea necesităților de carne ale populației umane respective. Acest fapt ar putea avea și o importanță de ordin etnologic evidențiind clar prezența în toate aceste stațiuni din a doua jumătate a mil. I e.n. a autohtonilor, întrucât se știe că slavii vechi erau „un popor crescător de porci“, acest animal având în toate așezările slave rolul preponderent prin frecvența sa foarte înaltă, în asigurarea necesităților de carne și grăsime⁵. Totuși numărul relativ mare de porcine în stațiunile studiate de noi vine să probeze un alt aspect care ne interesează caracterul sedentar, stabil al populației umane din respectivele așezări.

Ovicaprinele, ținute și ele mai ales pentru scopuri utilitare au o frecvență relativ joasă, importanța lor fiind minoră, mai ales ca furnizoare de carne. Cantitatea mică de ovine pledează și ea pentru caracterul stabil al locuitorilor din stațiunile studiate.

5 S. Haimovici, *SCIVA*, 35, 4, 1984, p. 311-319, cit și bibliografia adecvată de la acest articol.

Plansa I. 1 — *Gallus domesticus* : tarsometatars. 2 — *Bos taurus* : metacarp. 3 — *Equus caballus* : metatars. 4 — *Sus scrofa ferus* : humerus fragmentar. 5 — *Canis familiaris* : mandibulă fragmentară.

Calul, reprezintă o specie cu caracter evident utilitar dar este destul de probabil că era folosit și pentru carnea sa.

Găina domestică apare mai mult semnificativă prin prezență. Talia mică și penuria sa în materialul nostru, arată o importanță economică aproape nulă (să nu uităm însă că ea furniza și ouă). Specia vine însă să arate caracterul sedentar al populației umane.

Cele două mamifere sălbatice descoperite, cu un număr de resturi foarte scăzut, ne arată că vânătoarea se executa cu totul sporadic, încât ponderea ei economică aproape că nu trebuie luată în seamă.

Se poate preciza, că toate animalele domestice (inclusiv găina) sînt reprezentate prin tipuri primitive, de talie, în general, mică (în raport cu rasele actuale) neexistînd, poate cu excepția calului, o preocupare pentru ameliorarea raselor. Cele 1—2 resturi de *Bos taurus* mai masive le considerăm ca aparținînd unor vite alogene. Conchidem că productivitatea lor era foarte scăzută și de aceea nici economia locuitorilor din cele două așezări nu era deloc înfloritoare.

L'ÉTUDE DU MATÉRIEL OSTÉOLOGIQUE DÉCOUVERT DANS DEUX
ÉTABLISSEMENTS SOUSCARPATHIQUES DATANT DE V^e—VIIe SIÈCLES n.è. :
DAVIDENI (DÉPART DE NEAMȚ) ET ȘTEFAN CEL MARE
(DÉPART DE BACĂU)

R é s u m é

On a étudié au commencement les restes osseux de chaque complexe fermé (logement) et puis on a fait un étudié somatoscopique et biométrique des espèces trouvées dans les deux établissements. La fréquence des espèces des mammifères a été donnée dans un tableau. On peut constater que l'élevage était un occupation de premier ordre, les taurins et puis les porcins ayant la plus haute fréquence ; la chasse s'exécutait seulement sporadiquement.

LÉGENDE DES FIGURES

Planche I. 1 — *Gallus domesticus* : tarsométatarse. 2 — *Bos taurus* : métacarpe.
3 — *Equus caballus* : métatarse. 4 — *Sus scrofa ferus* : humerus fragmentaire. 5 — *Canis familiaris* : mandibule fragmentaire.